

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ ระหว่างเมืองปัตตานีและญีปุ่น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22

โดย: ไข่มุก อุยกาวลี

สาระสังเขป

ประวัติศาสตร์ภาคใต้ในอดีตช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เมืองปัตตานีมีบทบาทสำคัญในฐานะเมืองท่าการค้าซึ่งเป็นที่รู้จักกันทั่วไปของพ่อค้าชาวตะวันออก และชาวตะวันตก ขณะที่ในด้านการเมืองการปกครองของปัตตานี มีการสืบทอดอำนาจของเจ้าเมืองจากราชวงศ์ศรีวังสา โดยสถานภาพทางการเมืองการค้าที่รุ่งเรือง และอำนาจการปกครองตนเองของเจ้าเมืองปัตตานี ทำให้รูปแบบการดำเนินนโยบายทางการเมืองการค้าระหว่างปัตตานีกับพ่อค้าต่างชาติเป็นไปอย่างอิสระ และในบรรดาพ่อค้าชาวตะวันออกที่เข้ามาค้าขายกับเมืองปัตตานี พบว่าพ่อค้าชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาติดต่อการค้าขาย และพ่อค้าญี่ปุ่นได้มีบทบาทสำคัญทำให้เมืองปัตตานีปรากฏชื่อเสียงด้านการค้าในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งหนึ่งช่วงเวลาดังกล่าว

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์ปัตตานีและญี่ปุ่น, ปัตตานี, ประวัติศาสตร์ปัตตานี

บทนำ

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่น ก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ในอดีตรัฐจาริตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอิทธิพลของอาณาจักรศรีวิชัยได้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่พุทธศาสนา ลัทธิมหายานไปในอาณาเขตที่กว้างขวาง ตั้งแต่อินเดีย มายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งบนพื้นแผ่นดินใหญ่ และหมู่เกาะจนถึงกลุ่มบ้านเมืองในเอเชียตะวันตก

ทั้งจีน เกาหลี ญี่ปุ่น การเผยแพร่ศาสนาดังกล่าว เกิดขึ้นพร้อมกับการค้าขายทางไกลทั้งทางบกและทางทะเล ระหว่าง 3 ภูมิภาคของเอเชียคือ เอเชียใต้ ได้แก่ ประเทศอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเอเชียตะวันออก พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ทางการค้า และด้านการเผยแพร่ศาสนา สะท้อนให้เห็นได้จากหลักฐานโบราณคดี อาทิ ศิลปะแบบปาละที่พบในอินเดีย ศิลปะแบบทวารวดี ที่พบ

มากในชุมชนบ้านเมืองบนผืนแผ่นดินใหญ่ ศิลปะแบบศรีวิชัย บริเวณชุมชนใกล้ทะเลและหมู่เกาะเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตลอดจนถึงศิลปะในสกุลช่างสมัยราชวงศ์ถังของจีนที่เกี่ยวข้องไปถึงประเทศญี่ปุ่นและเกาหลี (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2546, 307-308) การศึกษาเกี่ยวกับเมืองโบราณในปัตตานีที่ยะรังพบหลักฐานศิลปวัตถุอันเป็นอิทธิพลของศาสนาพุทธมหายานคือพระพิมพ์รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่เมืองเก่ายะรังพระพุทธรูปสำริด และเนินเจดีย์หลายแห่งที่บ้านประแวและบ้านวัด หลักฐานนี้แสดงถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมระหว่างกลุ่มชนที่มีการติดต่อค้าขายกับชุมชนอื่นบริเวณคาบสมุทรไทยและชุมชนสมัยศรีวิชัยในที่ต่าง ๆ (สว่าง เลิศฤทธิ์, 2531, 39 - 44)

ข้อมูลการศึกษาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าอาณาจักรโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และปัตตานีอยู่ในกระแสอารยธรรมเดียวกัน ดังปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนามหายาน ซึ่งเป็นศาสนาที่มีมาก่อนที่ศาสนาอิสลามจะเข้ามามีบทบาทในระยะเวลาต่อมาในด้านที่มาของอิทธิพลพุทธศาสนามหายานของญี่ปุ่น เกิดจากสาเหตุที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่รับวัฒนธรรมจีนมาโดยผ่านทางเกาหลีซึ่งเป็นแผ่นดินใหญ่ที่อยู่ใกล้หมู่เกาะมากที่สุด ดังจะพบว่าพุทธศตวรรษที่ 9 ญี่ปุ่นรับตัวหนังสือจากจีนมาใช้ในภาษาเขียนของตน ตัวหนังสือจีนที่ญี่ปุ่นใช้ในภาษาเขียนของญี่ปุ่นเรียกว่า ภาษาคันจิ (Kanji) หลังจากนี้ญี่ปุ่นยังได้รับวัฒนธรรมของจีนด้านต่าง ๆ มาใช้ในสังคมญี่ปุ่น ชาวญี่ปุ่นถือว่าวัฒนธรรมของจีนเป็นวัฒนธรรมที่สูงกว่าญี่ปุ่น และมีความศรัทธาต่อวัฒนธรรมจีนซึ่งเป็นแบบอย่างของอารยธรรมในโลกตะวันออกโดยเฉพาะในบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อญี่ปุ่นรับเอาศาสนาพุทธมหายานจากจีนอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 1095 โดยผ่านคณะทูตจากอาณาจักรปากเซ

ในคาบสมุทรเกาหลี ต่อมาเจ้าชายโชโตกุทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะ ใน พ.ศ. 1137 นับแต่นั้นมาพุทธศาสนามหายานจึงรุ่งเรืองในญี่ปุ่น และมีบทบาทต่อการเมือง สังคม วัฒนธรรม และการศึกษาเรื่อยมาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (Hanayama, 1960, 21)

ความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ปรากฏในด้านเศรษฐกิจและทางสังคมวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจปัตตานีในฐานะรัฐจารีตตามที่ปรากฏในหลักฐานเอกสารของชาวและมลายู กล่าวถึงรัฐโบราณในชื่อลังกาสุกะซึ่งมีอายุร่วมสมัยประมาณพุทธศตวรรษที่ 19 - 20 (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547, 150 - 153) เมืองนี้มีความสำคัญในฐานะเครือข่ายของอาณาจักรศรีวิชัยซึ่งมีความเจริญทางเศรษฐกิจจากการค้าทางทะเล อีกทั้งเป็นศูนย์กลางการคมนาคมที่ติดต่อกับชุมชนบนคาบสมุทรมลายู การติดต่อค้าขายของเมืองนี้กับเมืองในบริเวณที่สามารถเดินทางโดยทางเรือไปมาระหว่างกันได้ อันได้แก่ เมืองท่าบริเวณฝั่งทะเลและหมู่เกาะบริเวณเอเชียอาคเนย์จนกระทั่งไปถึงเมืองท่าค้าขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แก่ ญี่ปุ่นและเกาหลี เป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547, 164 - 165) การค้าในขณะนั้นมีสินค้าจากเมืองปัตตานียุคแรกคือของป่า เช่น งาช้าง นอแรด ไม้จันทน์ ไม้มะเกลือ การบูร ขณะที่สินค้านำเข้าจากพ่อค้าชาวตะวันออกได้แก่ ภาชนะ เครื่องเคลือบ ข้าว ผ้าแพร (พลาคิตยสิทธิธัญกิจ, 2547, 247)

ตำนานท้องถิ่นเมืองปัตตานีฉบับมลายูได้กล่าวถึงศูนย์กลางเดิมของเมืองปัตตานีที่มีชาวสยามอาศัยอยู่คือ บริเวณเขตปาราวัน (หมู่บ้านปาราว ตำบลยะรัง อำเภอยะรัง ในคำอธิบายศัพท์ “ยะรัง” ฉบับแปล กล่าวถึงยะรัง ที่ถูกคือคำว่า “พระวัง” หมายถึงพระราชวัง เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณและปรากฏซากของกำแพงเมือง คูเมือง

ปรากฏอยู่จนปัจจุบัน เมืองโบราณนี้เดิมชื่อ “กอตามะลิขัย” เมืองนี้มีกษัตริย์ปกครองและกษัตริย์องค์สุดท้ายมีพระนามว่า พระยาโกโรปา พระองค์ทรงนับถือพุทธศาสนาหายาน ที่ตั้งของเมืองโบราณแห่งนี้อยู่ห่างจากทะเลทำให้ไม่สะดวกค้าขาย ขณะเดียวกันก็เริ่มมีชาวมลายูเดินทางมาจากเมืองที่สร้างใหม่ทางตอนใต้ของดินแดนมลายู และเกาะสุมาตรา โดยอาศัยอยู่ตามริมฝั่งทะเลของเมืองนี้ ชุมชนริมฝั่งได้ค่อย ๆ เพิ่มความเจริญมีการค้าขาย ดังพบว่ามีเรือสินค้าต่าง ๆ เข้ามาเทียบท่าค้าขายบริเวณดังกล่าว ขณะที่เมืองกอตามะลิขัยได้มีการอพยพคนออกจากเมือง เพราะที่ตั้งของเมืองอยู่ห่างจากชุมชนค้าขาย ด้วยเหตุนี้ต่อมาเจ้าเมืองจึงได้ย้ายเมืองใหม่มาตั้งบริเวณชุมชนที่สะดวกต่อการค้าขายคือ บริเวณชุมชนบ้านกรือเซะพร้อมทั้งได้ตั้งพระราชวังใหม่ริมฝั่งน้ำ เพื่อสะดวกในการที่จะนำเรือเข้าออก

การตั้งเมืองใหม่นี้ครั้งนั้นให้ชื่อว่า เมืองปะตานี หรือปาตานี ต่อมาเรียกเป็น ปัตตานี และภายหลังจากการสร้างเมืองนี้แล้ว ปัตตานีได้เริ่มมีการค้าขายกับเรือสินค้าต่างชาติและกลายเป็นเมืองท่าที่ค่อย ๆ ถูกพัฒนาเป็นศูนย์กลางการเดินเรือที่สำคัญของบรรดาพ่อค้าทั้งชาวตะวันออกและตะวันตก (ฮิรอนิม ชุกรี, 2525, 14 - 15)

พ่อค้าชาวตะวันออกที่เข้ามาค้าขายกับเมืองท่าเหล่านี้ได้เข้ามาติดต่อกับเมืองปัตตานีก่อนที่ชาวตะวันตกจะเข้ามาค้าขายด้วยในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 (คริสต์ศตวรรษที่ 14) เอกสารชาวตะวันออก คือ จีน ญี่ปุ่น อาหรับ มักสะท้อนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างรัฐโบราณในภูมิภาคนี้มาช้านาน และในยุคราชวงศ์ศรีวังษาที่ปกครองเมืองปัตตานีได้รับศาสนาอิสลามโดยเฉพาะสมัยของเจ้าเมืองปัตตานีพระนามสุลต่าน

มุฮัมหมัดชาห์ ยุคนี้เมืองปัตตานีรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการค้าโดยเจ้าเมืองเมืองปัตตานีได้ส่งคณะทูต ติดต่อกับเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับสุลต่านของเมืองมะละกา ขณะเดียวกันเมืองปัตตานีก็ยังเป็นแหล่งค้าขายของพ่อค้าชาวตะวันออก ทั้งอยุธยา จีน ญี่ปุ่น ชาวอินเดียและอาหรับ (หะสัน หมัดหมาน, 2525, 16 - 17)

ในด้านสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 คือ ความเป็นรัฐที่นับถือพุทธศาสนาหายาน ดังปรากฏให้เห็นจากลักษณะทางศิลปกรรมอันเกี่ยวกับพุทธศาสนาหายานในท้องถิ่นและในเขตภูมิภาคที่ร่วมสมัยเดียวกัน อาทิ ศิลปะแบบปาละในอินเดีย ศิลปะแบบทวารวดี ในเขตผืนแผ่นดินใหญ่ ศิลปะศรีวิชัยบริเวณฝั่งทะเลและหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในญี่ปุ่นด้วย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2547, 164)

ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นในระบะพุทธศตวรรษที่ 22

สถานภาพทางการค้าของเมืองปัตตานีในระบะพุทธศตวรรษที่ 22 นับเป็นยุคความรุ่งเรืองทางการค้าบริเวณท่าเรือของปัตตานีเต็มไปด้วยเรือสินค้าของพ่อค้าชาวตะวันออกและพ่อค้าชาวตะวันตก และในบรรดาพ่อค้าชาวตะวันออก พ่อค้าญี่ปุ่นเป็นกลุ่มที่เข้ามาค้าขายและมาตั้งหลักแหล่งบริเวณเมืองท่าการค้าริมทะเล การเข้ามาค้าขายของชาวญี่ปุ่นแม้จะมีมาก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 แต่ก็เป็นการค้าติดต่อกันระหว่างพ่อค้าญี่ปุ่นกับพ่อค้าเมืองปัตตานี ในขณะที่พุทธศตวรรษที่ 22 ปัตตานีเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าที่แข่งขันกับเมืองท่า มะละกา ซึ่งเคยเป็นเมืองท่าการค้าที่เก่าแก่กว่าก็ตาม ลักษณะการค้าขายของญี่ปุ่นได้ผ่านการเจรจาการค้าระหว่างรัฐ ดังจะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของปัตตานี และเอกสารของญี่ปุ่น

“

สาเหตุประการหนึ่ง
ที่เมืองปัตตานี
ได้รับความสนใจ
จากพ่อค้าชาวตะวันตก
โดยเฉพาะ
กลุ่มพ่อค้าชาวญี่ปุ่นและ
พ่อค้าชาวจีน
คือทั้งพ่อค้าชาวญี่ปุ่น
และพ่อค้าชาวจีน
ต่างมองว่าเมืองปัตตานี
ตั้งอยู่ใกล้กับ
เมืองท่าค้าขายสำคัญ
บริเวณเดียวกัน
จึงอยู่ในเส้นทางการค้า
ที่บรรดาพ่อค้าต่างชาติ
สนใจ

”

ว่า ใน พ.ศ. 2135 (ค.ศ. 1592) ได้มีขบวนเรือจากญี่ปุ่นนำพระราชสาสน์ของโชกุนญี่ปุ่นและสินค้านานาชนิดมุ่งสู่เมืองปัตตานี ขณะนั้นปัตตานีปกครองโดยรายาฮีเยา ซึ่งเป็นเจ้าเมืองผู้หญิงตำนานเมืองมลายูที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์ปัตตานีตอนนี้อ้างถึงเอกสารของญี่ปุ่นแสดงถึงความประสงค์ที่ฝ่ายญี่ปุ่นต้องการค้าขายกับเมืองปัตตานี และ พ.ศ. 2142 (ค.ศ. 1599) รายาของปัตตานีก็ได้แต่งตั้งคนทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีต่อโชกุนของญี่ปุ่น ต่อมา พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) คณะราชทูตจากปัตตานีก็ได้เดินทางไปญี่ปุ่นอีกครั้ง (ฮิบรอฮิม ชูกรี, 2525, 21) ข้อความของตำนานเมืองดังกล่าวสอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นในประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นอยู่ด้วย

ประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นตอนหนึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นสมัยกรุงศรีอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 22 ของ Gunshi Kiichi เรื่อง Tokugawa Jidai no Ni-Shamu Kokko หรือความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับญี่ปุ่นในสมัยโชกุนโตกูงาวะ กล่าวถึงการติดต่อสัมพันธ์กันทางการค้าได้อ้างถึงบันทึกประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น เช่น Ikoku Nikki (บันทึกเกี่ยวกับประเทศต่าง ๆ) และเอกสารเรื่อง Tsuko Ichiran (บันทึกเกี่ยวกับการเดินเรือ) มีข้อความกล่าวถึงคณะทูตเมืองปัตตานีเดินทางไปยังญี่ปุ่น พ.ศ. 2142 (ค.ศ. 1599) และฝ่ายโชกุนของญี่ปุ่นขณะนั้นคือ โชกุนโตกูงาวะ อิเะยะฮาสึ ได้มอบของกำนัลเป็นอาวรุจำนวนหนึ่ง และต่อมา พ.ศ. 2145 (ค.ศ. 1602) เมืองปัตตานีได้ส่งเรือคณะทูตเดินทางไปญี่ปุ่นอีกครั้ง และโชกุนก็มอบอาวรุจเป็นของกำนัลอีกเช่นเดียวกับที่ผ่านมา (ทวี วีระวงศ์เสรี, 2523, 1)

ข้อความเอกสารที่แปลจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทย ในฉบับ พ.ศ. 2142 กล่าวถึงในเดือนเจ็ด

พ.ศ. 2142 โชกุนโตกูงาวะ อิเจะยาสุ มีความขอบคุณที่ได้ส่งหนังสือเจริญสัมพันธไมตรีพร้อมด้วยของกำนัลต่าง ๆ ที่มีค่า และยินดีที่ทราบว่าเป็นเมืองปัตตานีมีความสงบสุข ประชาชนต่างก็มีความสุขสบาย แม้ว่าญี่ปุ่นและเมืองปัตตานีจะอยู่ห่างไกลกันมากแต่ก็มีความสนิทสนมกันดังญาติมิตร และเพื่อเป็นการสนองตอบต่อไมตรีจึงได้มอบเสื้อเกราะ 2 ชุดมาให้ด้วย (Gunshi Kilichi, 2523, 2) จะเห็นได้ว่าในช่วงก่อน พ.ศ. 2142 เมืองปัตตานีคงมีสภาพของเมืองท่าที่มีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจจนถึงขนาดเจ้าเมืองปัตตานีได้ส่งเอกสารเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีกับญี่ปุ่น ซึ่งขณะนั้นญี่ปุ่นก็เป็นประเทศหนึ่งที่อยู่ในฐานะพ่อค้าคนกลางที่รับสินค้าจากจีนและเกาหลีมาขายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกนัยหนึ่งของการส่งหนังสือเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างเจ้าเมืองปัตตานีและโชกุนของญี่ปุ่นก็ยัสะท้อนความพยายามของเมืองปัตตานีที่ทำให้อาณาจักรอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญอีกแห่งหนึ่งในเวลาเดียวกันเห็นว่าเมืองปัตตานีสามารถมีอำนาจควบคุมระบบการค้าและมีอำนาจทางการเมืองของตนเองโดยเป็นเอกเทศจากอยุธยา ดังนั้นการศึกษาข้อมูลตำนานและเอกสารของญี่ปุ่นสะท้อนเรื่องราวการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่น แม้จะมีข้อความไม่มากนัก เมื่อเทียบกับการบันทึกความสัมพันธ์ญี่ปุ่นกับอยุธยา ซึ่งในเอกสารฝ่ายอยุธยา คือประชุมพงศาวดารภาคที่ 20 ตอนสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในคริสต์ศตวรรษที่ 17 แปลมาจากงานของ เรื่อง Sir Earnest Mason Satow เรื่อง Note on the Intercourse Between Japan and Siam in the Seventeenth Century ในวารสาร Transaction of the Asiatic Society of Japan, Vol. XII, 1885 (กรม ศิลปากร, 2507)

ในการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องการค้าระหว่างญี่ปุ่นกับเมืองต่าง ๆ รวมทั้งอยุธยาและปัตตานีของ

ทวี ชีระวงศ์เสรี ที่กล่าวถึงการติดต่อระหว่างอยุธยากับญี่ปุ่นว่า หนังสือการติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับปัตตานีมีก่อนหนังสือติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับอยุธยาประมาณ 7 ปี กล่าวคือพบหนังสือติดต่อระหว่างญี่ปุ่นกับอยุธยาใน พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) แต่อย่างไรก็ตาม การติดต่อค้าขายระหว่างกรุงศรีอยุธยากับญี่ปุ่นได้เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 1931 (ค.ศ. 1388) โดยได้มีเรือไทยเดินทางไปติดต่อค้าขายกับญี่ปุ่นสม่ำเสมอตลอดมา (Gunshi Kiichi, 2523, 2-3)

เอกสารของญี่ปุ่น คือ ใบเบิกร่อนอนุญาตการค้าทางเรือของญี่ปุ่นที่ออกให้แก่พ่อค้าซึ่งเดินทางมากับเรือเพื่อไปค้าขายกับเมืองต่าง ๆ ในช่วง พ.ศ. 2135 (ค.ศ. 1592) คือ Go Shu-in Jo (ใบเบิกร่อนการค้าทางเรือ) จากโชกุน Toyotomi Hideyoshi ได้อนุญาตให้เรือสินค้าจากญี่ปุ่นเดินทางค้าขายกับเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองปัตตานี ขณะเดียวกันก็ปรากฏเอกสารประเภทใบเบิกร่อนการค้าทางเรือของญี่ปุ่นที่ทำการค้ากับอยุธยาหลายครั้ง คือ พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) พ.ศ. 2152 (ค.ศ. 1609) พ.ศ. 2153 (ค.ศ. 1610) และ พ.ศ. 2157 (ค.ศ. 1614) เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2507, 72-74) สภาพการค้าของปัตตานีจากข้อมูลเอกสารดังกล่าวจึงเป็นไปได้ในลักษณะเมืองท่าคู่แข่งสำคัญของทั้งเมืองท่าการค้าเก่าที่นครศรีธรรมราชและเมืองท่าศูนย์กลางตอนเหนือขึ้นไปคือ กรุงศรีอยุธยาในเวลาเดียวกัน

ในปีพ.ศ. 2145 (ค.ศ. 1602) ได้ปรากฏเอกสารจากโชกุนญี่ปุ่นที่มีมายังเจ้าเมืองปัตตานี ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ทางการค้าต่อกันมาอย่างต่อเนื่อง กล่าวถึงเดือนแปด พ.ศ. 2145 โชกุนญี่ปุ่นได้แสดงความขอบคุณเจ้าเมืองปัตตานีที่มีหนังสือไปถึงพร้อมด้วยของกำนัลมีค่า โชกุนยินดีที่ทราบว่าเป็นเมืองปัตตานีมีความอุดมสมบูรณ์ และประชาชนต่างมีความสุขสำราญ ทั้งสองคือเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นมีความเป็น

มิตรไมตรีอย่างแน่นแฟ้น และโชกุนได้มอบอาวุธยุทธภัณฑ์มาเป็นของกำนัลจำนวนหนึ่ง (Gunshi Kiichi, 2523, 2) การค้าของชาวญี่ปุ่นในปัตตานีมีความเจริญรุ่งเรือง และพ่อค้าญี่ปุ่นเองต่างต้องการปักหลักเพื่อค้าขายที่เมืองปัตตานี เพราะนอกจากจะเป็นเส้นทางค้าที่เรือสำเภาของญี่ปุ่นจะสามารถเดินทางต่อไปยังอยุธยาซึ่งเป็นเมืองท่าใหญ่แล้ว ญี่ปุ่นยังสนใจปัตตานีในด้านสินค้าประเภทปืนใหญ่และปืนยาวชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นสินค้าประเภทหนึ่งที่สูงขึ้นชื่อของเมืองปัตตานี นอกจากสินค้าประเภทของป่า และสินค้าผลิตผลทางการเกษตรอื่น ๆ

ขณะนั้นพ่อค้าชาวญี่ปุ่นนับเป็นกลุ่มพ่อค้าที่เข้ามาทำการค้าขายแข่งขันกับชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวโปรตุเกสที่เข้ามาค้าขายระยะต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เนื่องจากพ่อค้าชาวโปรตุเกสต้องการขยายการค้าไปสู่เขตตะวันออกทั้งอินเดีย มะละการวมทั้งเมืองท่าปัตตานี และในระยะ พ.ศ. 2145 พ่อค้าฮอลันดาก็ได้เข้ามาทำการค้าโดยติดต่อกับรายฮีเยา ซึ่งได้กลายเป็นคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญกับญี่ปุ่นอีกกลุ่มหนึ่ง (ฮิรอนิม ชุกรี, 2525, 24)

การกระทบกระทั่งระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวญี่ปุ่นกับพ่อค้าชาวฮอลันดาทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทหลายคราว และมีความรุนแรงใน พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) เกิดกรณีเหตุการณ์รุนแรงเมื่อพ่อค้าชาวญี่ปุ่นบุกเข้าไปยังโกดังเก็บสินค้าของพ่อค้าชาวฮอลันดาพร้อมทั้งเผาโรงเก็บสินค้า ดังกล่าวซึ่งกรณีนี้เจ้าเมืองปัตตานีเองก็ไม่สามารถควบคุมพ่อค้าต่างชาติดังกล่าวได้ ขณะเดียวกันผลประโยชน์ทางการค้าก็ยังเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พ่อค้าชาวญี่ปุ่น และพ่อค้าฮอลันดายังคงค้าขายในเมืองปัตตานีต่อไปอีกหลายปี (ฮิรอนิม ชุกรี, 2525, 24) ปัญหาดังกล่าวจึงไม่ใช่อุปสรรคใหญ่ของการค้าระหว่างกลุ่มพ่อค้าชาวตะวันออกดั้งเดิมอย่างญี่ปุ่น และพ่อค้าชาวตะวันตก

หลากหลายชาติที่แผ่อิทธิพลทางการค้าเข้ามาในบริเวณเมืองท่าสำคัญต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 โดยเฉพาะเหตุการณ์ขัดแย้งซึ่งก็ปรากฏในบันทึกชาวตะวันตกทั้งชาวฮอลันดาและอังกฤษที่เข้ามาติดต่อกับพ่อค้ากับปัตตานี (กรมศิลปากร, ม.ป.ป., 15)

นอกจากนี้ การขยายอิทธิพลการค้าของพ่อค้าชาวตะวันตกและชาวญี่ปุ่นที่มีต่ออยุธยาก็ยังเป็นเหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มพ่อค้าดังกล่าว ปัตตานียังเป็นเมืองท่าจอดเรือแห่งแรกที่พ่อค้าต่างชาติเข้ามาสู่อ่าวไทย ก่อนเดินทางไปค้าขายต่อยังกรุงศรีอยุธยา (กรมศิลปากร, ม.ป.ป., 16)

อย่างไรก็ดีเจ้าเมืองปัตตานีก็ไม่ได้ขอความช่วยเหลือไปยังกรุงศรีอยุธยา หากแต่มีหลักฐานที่กล่าวถึงการส่งหนังสือจากหัวเมืองปัตตานีไปยังญี่ปุ่น เช่น ใน พ.ศ. 2149 และมีเอกสารตอบกลับจากโชกุนของญี่ปุ่นกล่าวถึงได้มีรายงานว่าบรรดาพ่อค้าชาวญี่ปุ่นที่เดินเรือมายังปัตตานีก่อเหตุความวุ่นวาย โชกุนจะดำเนินการลงโทษเมื่อพ่อค้าเหล่านั้นเดินทางกลับญี่ปุ่น (Kiichi, Gunshi, 2523, 3) ปัญหานี้เป็นเรื่องที่สร้างความลำบากให้กับการแก้ไขปัญหาการค้าบริเวณเมืองท่าหลายแห่งในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะที่ปัตตานีเท่านั้น นอกจากนี้สภาพการค้าทางทะเลที่คลาคล่ำไปด้วยเรือจากชาติต่าง ๆ ที่มุ่งหน้ามาบริเวณเมืองท่าก็ยังพบปัญหาของโจรสลัดโดยเฉพาะโจรสลัดที่เรียกว่า “วาโก” ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 โจรสลัดเหล่านี้มักออกปล้นบริเวณชายทะเลบริเวณคาบสมุทรมลายูชายฝั่งทะเลจีน และสำเภาของโจรสลัดญี่ปุ่นที่ขนานน้ำแล่นออกไปไกลถึงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้บริเวณฟิลิปปินส์ เขมร และปัตตานี กรณีของปัตตานีใน พ.ศ. 2149 จากเอกสารรวบรวมโดย อิชิดะ โยเนะโอะ และโยชิการะ โทชิฮารุ กล่าวถึงสุลต่านปัตตานีได้มีพระราชสาสน์ไปถึงโชกุน

โตกุวาระ อิเอะยาสุ เพื่อร้องเรียนเรื่องที่สำเนาโจรสลัดญี่ปุ่น ซึ่งเดินทางมาพร้อมกับสำเนาบรรทุกสินค้าของญี่ปุ่นได้ทำการปล้นสะดมแถบชายฝั่งทะเลของเมืองปัตตานี ปัญหาโจรสลัดนี้ทำให้เกิดการสู้รบระหว่างพ่อค้าตะวันตก เช่น กรณีพ่อค้าอังกฤษที่ต่อสู้ออกเรือโจรสลัด จนทำให้พ่อค้าอังกฤษเสียชีวิต รัฐบาลญี่ปุ่นเองก็พยายามแก้ไขด้วยการออกใบรับรองเรือเดินสมุทรจากประเทศญี่ปุ่นเพื่อไปยังประเทศต่าง ๆ ซึ่งเรียกเอกสารนี้ว่า “ใบเบิกร่อนประทับตราแดง” ใบเบิกร่อนประทับตราแดงเฉพาะตราแดงมีความสูง 8.7 ซม. กว้าง 8.2 ซม. มีคำว่าอนุญาตโดยมินาโมโต อิเอะยาสุ ฮิโรทาดะ แทนตราประทับของโชกุนโตกุวาระ อิเอะยาสุ กระดาษที่ใช้คือ กระดาษโธกา กางดัดซึอย่างหนา 2 แผ่น แล้วห่อด้วยกระดาษสูงิฮาระชิ ซึ่งเป็นกระดาษเนื้อนุ่ม 2 แผ่น ตราประทับในกระดาษนี้เป็นรูปแบบอย่างเป็นทางการของใบเบิกร่อนเท่าที่พบอยู่ในปัจจุบัน เรือสำเนาจากญี่ปุ่นทุกลำต้องมีหลักฐานนี้ แสดงว่ารัฐบาลญี่ปุ่นได้อนุญาตให้เรือสำเนาดังกล่าวเดินทางออกนอกประเทศได้ ใบเบิกร่อนจึงเป็นทั้งหลักฐานการเดินทางเรือและเป็นทะเบียนเรือด้วย เรือลำใดไม่มีใบเบิกร่อนถือเป็นเรือของโจรสลัด ซึ่งมีความผิดตามกฎหมาย (โยโนโอะ, ฮิชิอิ และโยชิการะ ทิริฮารุ, 2530, 37 - 38)

ระบบการค้าของเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นช่วงพุทธศตวรรษที่ 22

สาเหตุประการหนึ่งที่เมืองปัตตานีได้รับความสนใจจากพ่อค้าชาวตะวันตก โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าชาวญี่ปุ่นและพ่อค้าชาวจีน คือทั้งพ่อค้าชาวญี่ปุ่นและพ่อค้าชาวจีนต่างมองว่าเมืองปัตตานีตั้งอยู่ใกล้กับเมืองท่าค้าขายสำคัญบริเวณเดียวกัน จึงอยู่ในเส้นทางการค้าที่บรรดาพ่อค้าต่างชาติสนใจ ในบันทึกทางประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่น ชื่อ Tsuko

Lchiran (บันทึกเกี่ยวกับการเดินเรือ) กล่าวถึงเมืองปัตตานีตั้งอยู่ตอนใต้ของเมืองนครศรีธรรมราช และอยู่ทางทิศเหนือของเมืองมะละกา และมีความสำคัญในฐานะเป็นเมืองบริวารของ กรุงศรีอยุธยา ที่ตั้งของเมืองปัตตานีอยู่ห่างจากญี่ปุ่นโดยทางทะเลประมาณ 1,200 - 2,200 กิโลเมตร เจ้าผู้ครองเมืองเป็นผู้หญิงได้และบนบอบต่อภักษัตริย์ของอยุธยา ส่วนบันทึกประวัติศาสตร์จีนสมัยราชวงศ์หมิง กล่าวไว้ว่าเมืองปัตตานีเดิมขึ้นกับเกาะบอร์เนียวและชวา ต่อมาได้ขึ้นต่ออยุธยา เมืองปัตตานีมีชาวจีนเดินทางไปค้าขายเป็นจำนวนมาก (Kiichi, Gunshi, 2523, 3)

การบันทึกเกี่ยวกับการค้าของเมืองปัตตานีนั้น เจ้าเมืองจะจัดให้มีด้านภาษีการค้าทางเรือดังปรากฏในตำนานเมืองปัตตานีที่ได้กล่าวถึงนายด่านภาษี ซึ่งเจ้าเมืองเป็นผู้แต่งตั้งนายด่านภาษีทำหน้าที่เก็บภาษีทั้งภาษีขาเข้าและภาษีขาออกที่บริเวณท่าเรือปากอ่าวเมืองปัตตานี (ฮิรอนิมิ ชุกูริ, 2525, 30) โดยทั่วไปการค้าขายกับบรรดาพ่อค้า โดยเฉพาะพ่อค้าชาวตะวันตกจะอาศัยชาวจีนเป็นสื่อกลางในการเจรจาติดต่อ ดังจะเห็นได้จากการค้าของปัตตานีกับญี่ปุ่นได้มีการใช้ล่ามชาวจีนและพราหมณ์ในการติดต่อระหว่างเจ้าเมืองปัตตานีและผู้ปกครองเมืองต่างประเทศที่เข้ามาติดต่อกับพ่อค้า ได้บันทึกด้วยอักษรและภาษาจีนลักษณะการติดต่อกับพ่อค้าโดยใช้ภาษาจีนเป็นภาษากลางระหว่างประเทศดังกล่าว อาจเกิดขึ้นเนื่องจากขณะนั้นญี่ปุ่นได้ใช้ภาษาจีนเป็นภาษาราชการ และที่เมืองปัตตานีก็มีชาวจีนเข้ามาค้าขายตั้งหลักแหล่ง ชาวจีนเหล่านี้จึงมีบทบาทในการติดต่อกับพ่อค้าระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นด้วย ในบันทึกพระราชสาสน์จากเจ้าเมืองปัตตานีในญี่ปุ่น 4 ครั้ง ใน พ.ศ. 2142 (ค.ศ. 1599) พ.ศ. 2145 (ค.ศ. 1602) พ.ศ. 2149 (ค.ศ. 1606) และใน พ.ศ. 2153 (ค.ศ. 1610) เอกสารทั้ง 4 ฉบับมีข้อความใช้ภาษาจีนแทบทั้งสิ้น การนำ

พระราชสาสน์ระหว่างเจ้าเมืองมาส่งให้เจ้าเมืองปัตตานี
นั้นส่วนใหญ่มาพร้อมกับเรือสินค้า (Kiichi, Gunshi,
2523, 1 - 4)

ในบันทึกของชาวอังกฤษที่เข้ามาค้าขายกับ
ปัตตานีกว่าถึงธรรมเนียมประเพณีการค้าระหว่าง
ประเทศนั้น เมื่อทูตต่างประเทศนำเรือมาจอดที่อ่าว
หน้าเมือง คณะทูตจะขึ้นฝั่งเพื่อนำพระราชสาสน์จาก
ประเทศต่าง ๆ มาถวายเจ้าเมืองปัตตานี การต้อนรับ
คณะทูตมีกองเกียรติยศและนำคณะทูตขึ้นนั่งบนหลัง
ช้างเดินทางเข้าสู่ตัวเมือง พระราชสาสน์ถูกนำถวาย
บนพานทองคำ เมื่อเจ้าเมืองทรงอนุญาตให้ทำการค้า
พ่อค้า ก็จะติดต่อผ่านเสนาบดีของเมือง เจ้าเมืองมัก
จะมอบของกำนัลตอบแทนไปยังเรือสินค้าที่เข้ามา
ติดต่อกับปัตตานี มีทั้งเรือสินค้าชาวตะวันตกชาติ
ต่าง ๆ ส่วนชาวญี่ปุ่นมีการเดินเรือจากเมืองท่า
ตอนใต้โดยเฉพาะเมืองท่าอิราโตะมายังเมืองปัตตานี
ขณะที่พ่อค้าญี่ปุ่นและพ่อค้าชาติอื่นก็ค้าขายกับเมือง
ท่าต่าง ๆ บริเวณเดียวกัน อาทิ เมืองท่าสุรัตในอินเดีย
เมืองกัว โครมันเดล อยุธยา เป็นต้น (Teeuw, A. and
David K. Wyatt, 1970, 20 - 21)

โชกุนโตกูงาวะของญี่ปุ่นได้รับเอกสารการติดต่อ
การค้ากับประเทศต่าง ๆ ผ่านทางเอกสารที่เรียกว่า
หนังสือค่าให้การของลูกเรือสำเภาจีน โดยเฉพาะ
เรือสำเภาที่จอดเทียบท่ายังเมืองท่านางาซากิ ในช่วง
พ.ศ. 2187 - พ.ศ. 2260 (ค.ศ. 1644 - ค.ศ. 1717) มี
เอกสารกว่า 100 ฉบับ เอกสารดังกล่าวมีค่าให้การลูกเรือ
ที่มาจากปัตตานีและเมืองท่าอื่น ๆ คือ นครศรีธรรมราช
สงขลา และกรุงศรีอยุธยาด้วย ตัวอย่างของเอกสาร
ค่าให้การดังกล่าวมีฉบับหนึ่งกล่าวถึงสถานภาพของ
ปัตตานีในสมัยต่อมา ตรงกับข้อมูลบันทึกเดือน 6
พ.ศ. 2233 ซึ่งช่วงนี้ปัตตานีขึ้นต่อสยามแล้ว เช่น ใน
ข้อความที่ว่า “....ปัตตานีซึ่งเดิมเป็นของชวานัน ได้กลายเป็น
ประเทศราชของอยุธยา และส่งเครื่องราชบรรณาการ

ให้อยุธยาเป็นเวลาช้านาน ประเทศนี้มีกษัตริย์เป็น
สตรีมาแต่โบราณกาล... เมื่อกษัตริย์สตรีสวรรคต
พระบรมวงศานุวงศ์ก็จะเลือกสตรีพระองค์หนึ่งแล้ว
สถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ ส่วนขุนนางนั้น
เป็นชายล้วน ประเทศนี้มีดินแดนกว้างใหญ่ แต่มี
ประชากรไม่มาก บริเวณพระราชวังมีผู้คนอาศัยอยู่
เป็นจำนวนมาก แต่ไม่เกิน 20,000 คน มีคนจีนอาศัย
อยู่ในนั้นหลายร้อยคน...” (โยเนะโอะ, อิชิอิ และโยชิ
กาวะ โทชิฮารุ, 2530, 66 - 73)

เรือสินค้าจากพ่อค้าตะวันตกที่เข้ามาติดต่อกับ
ญี่ปุ่นมีหลายแบบ ซึ่งส่วนใหญ่เรือสินค้าจะมีลักษณะ
เป็นสำเภาจีน สำเภาของญี่ปุ่นก็ใช้เดินทางไปค้าขาย
เมืองท่าต่าง ๆ เพราะยุคโตกูงาวะ เป็นยุครุ่งเรือง
ทางการค้าของญี่ปุ่นก่อนจะปิดประเทศใน พ.ศ.
2178 ญี่ปุ่นได้แบ่งสำเภาการค้าเป็น 3 ประเภท โดย
ใช้ดินแดน ต้นทางเป็นหลักในการแบ่ง คือ 1) สำเภา
คุชิบูเนะ 2) สำเภานาคาโอกุบูเนะ สำเภาสองประเภท
มาจากมณฑลของจีนคือ มณฑลเจียงซู มณฑลเจ้อเจียง
มณฑลฮกเกี้ยน มณฑลกังต้ง และมณฑลกังไส
3) สำเภาโอคุบูเนะ ทั้งนี้เรือสินค้าเหล่านี้ส่วนใหญ่มา
จากเมืองท่าบริเวณเอเชียอาคเนย์ (โยเนะโอะ, อิชิอิ
และ โยชิกาวะ โทชิฮารุ, 67)

ประเภทสินค้าที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยน

สินค้าที่เมืองปัตตานีส่งออกมักเป็นสินค้าที่รับ
มาจากศูนย์กลางของแหล่งผลิตต่าง ๆ โดยผ่านพ่อค้า
ต่างเมือง เพราะเมืองปัตตานีเป็นเมืองท่าที่ออกสู่
ทะเล สินค้ารุ่นแรกที่พบ เช่น เครื่องถ้วย ประเภท
เครื่องเคลือบสังคโลก ซึ่งมาจากแหล่งผลิตคือ สุโขทัย
สิงห์บุรี สุพรรณบุรี รวมทั้งเครื่องถ้วยต่างประเทศที่มี
การนำมาโดยสำเภาจากจีนและเวียดนาม โดยเฉพาะ
เครื่องถ้วยจีนนั้นเป็นที่นิยมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19
- 24 ซึ่งผลิตในยุคของราชวงศ์หมิงและราชวงศ์ชิง

ในด้านการค้าเครื่องถ้วยจากจีนที่เป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมดังกล่าวเป็นเพราะเมืองปัตตานีเป็นเมืองท่าซื้อขายสินค้าจากจีนที่สำคัญ นอกจากสินค้าประเภทเครื่องถ้วยแล้วยังรวมถึงสินค้าประเภทอื่นๆ อีก เช่น ผลิตภัณฑ์จากไหม อาทิ ผ้าไหม ตลอดจนไหมดิบ วัตถุดิบประเภทแร่ธาตุ โดยเฉพาะดินบุกซึ่งในเอกสารของญี่ปุ่นพบว่า นอกจากญี่ปุ่นจะรับซื้อดินบุกจากเมืองปัตตานีเองแล้วยังมีพ่อค้าจากกรุงศรีอยุธยาที่กว้านซื้อแร่ธาตุชนิดนี้ทั้งจากเมืองนครศรีธรรมราช และแหล่งบริเวณคาบสมุทรมลายู คือ เมืองปัตตานีนั่นเอง (Bougas, Wayne A., 1990, 114 - 138)

อย่างไรก็ดี สินค้าประเภทเครื่องถ้วยเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงที่สุดของจีนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 - 24 ดังปรากฏจากหลักฐานแหล่งโบราณคดีเมืองท่าต่างๆ และตามแหล่งเรือจมในอ่าวไทย ลักษณะเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911 - 2187) (ค.ศ. 1368 - 1644) มักจะเป็นเครื่องถ้วยลายครามที่มีทั้งชนิดเนื้อดิน เนื้อแกร่ง และส่วนใหญ่ที่พบมักเป็นเนื้อกระเบื้องอาจจัดจำแนกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มที่ผลิตประมาณพุทธศตวรรษที่ 21-22 มักเป็นจาน ชาม กระปุก ไห และ กุณฑี กลุ่มเครื่องถ้วยคร้าก (Kraak wares) มีรูปแบบเป็นจาน ชาม ถ้วย มีขอบปากหยักนิยมส่งขายในยุโรป และกลุ่มเครื่องถ้วยซังเถา หรือ ซานโถว (Swatow or Shantou wares) ผลิตในเมืองซานโถว อันเป็นเมืองท่าสำคัญในมณฑลกวางตุ้งเป็นเครื่องถ้วยคุณภาพปานกลางและต่ำเนื้อดินหยาบจนถึงเนื้อกระเบื้อง เคลือบด้วยน้ำเคลือบซึ่งหนาไม่สม่ำเสมอ ผลิตภัณฑ์เป็นภาชนะจาน ชาม กระปุก แจกัน และกุณฑี เครื่องถ้วยแบบหลังนี้นิยมส่งขายในเอเชียอาคเนย์ ญี่ปุ่น เปอร์เซีย และตุรกี

ส่วนเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ชิง (พ.ศ. 2187 - 2457) (ค.ศ. 1644 - 1914) เป็นเครื่องถ้วยมีสีขาวขุ่น

มีน้ำยาเคลือบเรียบนิยมนวดรูปดอกไม้ ทิวทัศน์ สัตว์ในนิยาย ผลิตเป็นภาชนะจาน ชาม ถ้วยก้นลึกมีเชิงเล็ก และสูง แจกัน นอกจากนี้เครื่องถ้วยของดัทช์ก็ยังเป็นสินค้าซึ่งเป็นที่นิยมค้าขายบริเวณเมืองท่าการค้าขายที่ปัตตานี เครื่องถ้วยของดัทช์นั้นผลิตเลียนแบบเครื่องถ้วยสมัยราชวงศ์ชิง นิยมผลิตทั้งชนิดลายคราม และลายเขียนสีเป็นสีแดง น้ำเงิน และเขียว ลวดลายทิวทัศน์ ดอกไม้พบทั่วไปในเอเชียอาคเนย์ และพบมากในภาคใต้ของไทย การค้าของปัตตานีกลางพุทธศตวรรษที่ 22 จึงเป็นศูนย์กลางการค้าเครื่องถ้วยที่สำคัญแห่งหนึ่ง

นอกจากสินค้าเครื่องถ้วยแล้ว สินค้าประเภทอาวุธของปัตตานีก็มีชื่อเสียงจนเป็นที่รับซื้อในกลุ่มพ่อค้าตะวันตก พ่อค้าญี่ปุ่น และทางกรุงศรีอยุธยา ตำนานเมืองปัตตานีกล่าวถึงปัตตานีเป็นศูนย์กลางการค้าอาวุธทุกชนิด โดยเฉพาะปืนใหญ่ซึ่งมีช่างชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทในการหล่ออาวุธปืนทองเหลือง ญี่ปุ่นได้สั่งซื้อสินค้าประเภทอาวุธปืนจากปัตตานีด้วย (อิบรอฮิม ชุกรี, 2525, 30) ส่วนแหล่งทองเหลืองคาดว่า มีในพื้นที่แหลมมลายูในบริเวณเมืองปัตตานีเอง สมัยรายาปิรูได้มีการหล่อปืนขนาดต่างๆ เพื่อส่งออกขาย

ยังต่างประเทศ และรายาเองก็ได้ออกคำสั่งห้ามซื้อขายทองเหลือง โดยกำหนดบทลงโทษประหารชีวิตผู้ที่ละเมิดคำสั่ง (เรื่องเดิม, 31 - 32) ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 พ.ศ. 2149 เมื่อโชกุนของญี่ปุ่นส่งราชทูตไปเฝ้าสมเด็จพระเอกาทศรถที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อขอปืนใหญ่ และต่อมาใน พ.ศ. 2151 และ พ.ศ. 2153 โชกุนของญี่ปุ่นก็ยังได้ส่งราชทูตไปติดต่อขอปืนใหญ่อีก 2 ครั้ง สมเด็จพระเอกาทศรถทรงพระราชทานให้ทุกครั้งไป และเป็นดังกล่าวนั้นทางกรุงศรีอยุธยาได้ซื้อมาจากเมืองปัตตานี (ศิลปากร, ม.ป.ป., 15 - 17)

บทบาทของเมืองปัตตานียุคปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ยังคงเป็นแหล่งศูนย์กลางการค้าที่มีสินค้าจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อค้าขายกับชาวตะวันตก นอกจากเรือที่มุ่งหน้าตรงไปยังเมืองท่าค้าขายที่กรุงศรีอยุธยาเองแล้ว ก็ยังมีเรือที่แวะซื้อสินค้าจากทางอยุธยาแล้วเดินทางผ่านมายังเมืองท่าค้าขายที่เมืองปัตตานีด้วยสินค้านี้ดังกล่าวยังรวมไปถึงไม้ฝาง หนังสือสัตว์โดยเจพวก หนังสือทอง หนังสือปลาดิบ แร่ธาตุประเภทตะกั่ว และดินบุก ฯลฯ เป็นต้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, 53)

สินค้าหนังสือสัตว์เป็นที่ต้องการของญี่ปุ่น เช่น หนังสือปลาดิบ ใช้ประโยชน์โดยนำมาหุ้มด้ามดาบเพื่อกันสนิม หนังสือทองซึ่งมีหลายชนิด ใช้ทำเครื่องหนัง ตัดเสื้อหนัง ถุงมือ ของใส่ปืน และหนังสือทองอ่อนยังใช้สำหรับขีดเลนส์ (โยเนะโอะ, อิชิอิ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2530, 77)

ขณะที่สินค้าอาหารจากญี่ปุ่นที่ส่งขายยังต่างประเทศ รวมทั้งในการค้าขายกับเมืองปัตตานี และกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ รังนก เครื่องเทศ (พริกไทย) หูปลาดิบ ปลาแห้ง สาหร่าย แมงกะพรุน สินค้านำเข้าจากญี่ปุ่นค่อนข้างเน้นปริมาณน้อยกว่าสินค้าส่งออก ดังจะเห็นจากประเภทของสินค้า ปัตตานีเป็นแหล่งค้าขายทอง ทั้งทองคำ และทองแดง ซึ่งเป็นโลหะที่ญี่ปุ่นส่งออกมากที่สุด อาหารทะเลแห้ง กุ้งแห้ง ปลากระดอง ปลาแห้ง เครื่องเงิน สินค้าดังกล่าวยังเป็นสินค้าประเภทเดียวกันที่ขายแก่อยุธยาด้วย (โยเนะโอะ, อิชิอิ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 80 - 81) จะเห็นได้ว่าสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นถูกนำมาเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ทั้งนี้ในภาคเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เศรษฐกิจมีแนวโน้มเป็นระบบการค้าเติบโตเร็ว เริ่มจากการขยายตัวของเส้นทางคมนาคมระหว่างเอโดะและเมืองต่าง ๆ ชาวนาขยายกำลังการผลิตมากขึ้น สินค้าระดับหมู่บ้านขยายตัวกว้างขวาง ญี่ปุ่นมีการพัฒนาสินค้าหัตถกรรมครัวเรือนควบคู่การเกษตร มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เร่งการผลิตทำให้สินค้าญี่ปุ่นพร้อมส่งออกแข่งขันกับชาติอื่น ๆ สินค้าเกษตรเป็นที่น่าสนใจของชาวนาที่เริ่มมีฐานะดีขึ้น หรือพวกโกะโนะ (Gono) ลงทุนการผลิตเหล้าสาเก ผ้าไหม ผ้าทอต่าง ๆ จนกล่าวได้ว่า ชนชั้นพ่อค้าชาวนาในญี่ปุ่นมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นการค้าส่งออกในช่วงเวลาดังกล่าว (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, 2539, 200)

การค้าขายระหว่างปัตตานีกับญี่ปุ่นเป็นการค้าทางทะเลที่มีการติดต่อกันระหว่างรัฐโบราณในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งในอดีตการค้าของสองแหล่งนี้จีนเป็นรัฐที่มีความสำคัญในการติดต่อค้าขายทั้งในด้านอิทธิพลของระบบการค้า และบทบาทของพ่อค้าคนกลาง ขณะที่ญี่ปุ่นเป็นรัฐที่มีสภาพภูมิศาสตร์เป็นเพียงหมู่เกาะเล็ก ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงในสมัยโตกูงาวะเป็นยุคสุดท้ายของการปกครองศักดินาในระบบโชกุนของญี่ปุ่น ปรากฏความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับเมืองปัตตานีเพราะความมีชื่อเสียงในด้านแหล่งรวมของตลาดสินค้าทั้งตะวันตก และจีนที่นำไปขายต่อยังเมืองท่าตอนบนอันมีกรุงศรีอยุธยาเป็นเป้าหมายสำคัญ ขณะเดียวกันเมืองปัตตานียังมีสภาพภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมแก่การจอดพักเรือสินค้าก่อนเดินทางต่อไปยังเมืองท่าต่าง ๆ แม้แต่เรือสินค้าตะวันตกซึ่งเป็นคู่แข่งของพ่อค้าตะวันออกอย่างญี่ปุ่นก็ยังให้ความสำคัญกับเมืองท่าปัตตานี เช่น การเดินทางของพ่อค้าอังกฤษช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งในข้อมูลเอกสารต่างประเทศกล่าวถึงเรืออังกฤษชื่อ The Globe เดินทางมายังอินเดียนตะวันออกเฉียงมีกัปตันเรือชื่อ อันโธนี ฮีปปอน และคณะ มุ่งเรือมายังปัตตานีก่อนจะเข้าไปค้าขายยังเมืองท่าอยุธยา การบันทึกของ John Anderson M.D. ในหนังสือ English Intercourses with Siam in the 17th Century กล่าวถึงเรือลำดังกล่าวมุ่งสู่ประเทศสยาม ท่าเรือแห่งแรกที่จอดคือปัตตานี ซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ มีเจ้าหญิงและเจ้าชายปกครอง บันทึกนี้ยังได้กล่าวถึงสภาพของปัตตานีพุทธศตวรรษที่ 22 ในสายตาของชาวต่างชาติตะวันตกว่า ปัตตานีขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา โดยมีเจ้าเมืองสงขลาซึ่งอยู่ใกล้เคียงกันคอยดูแลควบคุมอยู่ห่าง ๆ แต่การค้าที่สงขลานั้นยังไม่อาจเทียบเท่าที่เมืองปัตตานีได้ (Anderson, John, 1890, 43 - 44)

ลักษณะของการดำเนินการทางการค้าของเมืองปัตตานีเป็นไปโดยอิสระ และเรือสินค้าที่เข้ามาติดต่อกับพ่อค้ากับปัตตานีก็ต้องเข้ามาขออนุญาตทำการค้ากับเจ้าเมืองเอง โดยไม่ต้องผ่านกรุงศรีอยุธยา สะท้อนให้เห็นบทบาทของเจ้าเมืองปัตตานีในการรักษาอำนาจทางการค้าและความมีอิสระในการปกครองตนเอง ทำให้ปัตตานีเป็นศูนย์กลางการค้าบนฝั่งทะเลของแหลมมลายู ทางทิศเหนือมาตลอดพุทธศตวรรษที่ 22 แม้ในเมืองใกล้เคียงปัตตานีเองก็ยังอาศัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ โดยการแต่งงานระหว่างราชวงศ์ปัตตานีกับราชวงศ์เมืองต่าง ๆ เช่น กรณีใน พ.ศ. 2155 มีการจัดพิธีอภิเษกระหว่างน้องสาวของเจ้าเมืองปัตตานีกับสุลต่านปาหัง ในบันทึกของพ่อค้าชาวอังกฤษกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า โดยความเป็นจริงแล้วการจัดงานอภิเษกเกิดขึ้นเพราะเจ้าเมืองปัตตานีจัดทัพ 4,000 คน เรือ 80 ลำ ชูเมืองปาหัง ขณะนั้นเมืองปาหังเกิดความยุ่งยากขึ้น สุลต่านปาหัง จึงยอมจำนน (ศิลปากร, กรม. ม.ป.ป., 17) ข้อความซึ่งพ่อค้าอังกฤษทำการค้าติดต่อกับเมืองปัตตานีสมัยนั้นได้บันทึกไว้ในสมัยราชินีฮิซาครองเมืองปัตตานี และเรื่องการอภิเษกขนิษฐาเจ้าหญิงกับสุลต่านปาหังนั้น ขนิษฐาของเจ้าหญิงคือ เจ้าหญิงอุง ต่อมาภายหลังอภิเษกได้ติดตามสุลต่านไปอยู่ที่เมืองปาหัง เมื่อราชินีฮิยา ล้นพระชนม์ เจ้าหญิงปิ๋วได้ครองเมืองและได้รับเจ้าหญิงอุงกลับจากเมืองปาหังพร้อมด้วยธิดาซึ่งเกิดจากสุลต่าน ขณะที่สุลต่านปาหังได้สิ้นพระชนม์แล้ว ธิดาสุลต่านที่กลับมาอยู่เมืองปัตตานีมีนามว่า เจ้าหญิงกุนิง (เรื่องเดิม, 18)

การค้าขายของปัตตานีจัดว่ามีความรุ่งเรืองจนทำให้กรุงศรีอยุธยาต้องการขยายอิทธิพลควบคุมเมืองปัตตานีทั้งด้านการปกครองและลดบทบาททางเศรษฐกิจของเมืองท่าปัตตานี เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์สมัยราชินีปิ๋ว ส่งเค้าของการขยาย

อำนาจของอาณาจักรอยุธยา จนในสมัยราชินีอูร ปกครองปัตตานี กรุงศรีอยุธยาได้ส่งกองทัพปราบปรามเมืองปัตตานี ในช่วง พ.ศ. 2175 - 2177 (ค.ศ. 1632 - 1634) ขณะที่ปัตตานีได้พยายามสร้างสายสัมพันธ์กับเมืองต่าง ๆ ของมลายูผ่านทางเครือญาติ เช่นใน พ.ศ. 2175 มีการจัดงานอภิเษก ระหว่างเจ้าหญิงกุนิงกับเจ้าชายเมืองยะโฮร์ เป็นต้น สงครามดังกล่าว ตรงกับรัชกาลพระเจ้าปราสาททอง ของอาณาจักรอยุธยา ซึ่งสาเหตุและผลของการทำ สงครามครั้งนี้ทำให้ปัตตานี เริ่มไม่พอใจอาณาจักร อยุธยา และมีท่าทีต่อสยามในแง่ที่ต้องการตัดขาด ความเป็นมิตรไมตรี ขณะที่เอกสารของฝ่ายไทยกลับ มองว่าปัตตานีตั้งตนเป็นอิสระ ความขัดแย้งดังกล่าว จะได้วิเคราะห้จากเอกสารสองฝ่ายในประเด็น ถัดมาคือ การศึกษาสถานภาพทางการเมืองของ เมืองปัตตานี อันส่งผลกระทบต่อการขยายบทบาท ของอาณาจักรอยุธยา ที่มีเหนือเมืองปัตตานีในช่วง ปลายพุทธศตวรรษที่ 22

สถานภาพทางการเมืองของปัตตานีและ การขยายอำนาจของอาณาจักรอยุธยา

การศึกษสถานภาพทางการเมืองของปัตตานี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 จำแนกเป็นการศึกษาสภาพ การปกครองเมืองปัตตานีจากข้อมูลท้องถิ่นและ เอกสารต่างประเทศ สภาพทางการเมืองที่ส่งผลกระทบ ต่อการจัดระบบการค้าและสายสัมพันธ์ที่มีต่ออยุธยา และประเด็นสุดท้ายคือหลักฐานฝ่ายไทยที่กล่าวถึง สาเหตุการทำสงครามเพื่อยึดครองเมืองปัตตานี

สภาพการปกครองเมืองปัตตานีจากข้อมูล ท้องถิ่นและเอกสารต่างประเทศ

การปกครองของเมืองปัตตานีจากข้อมูลท้องถิ่น เท่าที่ปรากฏเนื้อหาเรื่องราวประวัติศาสตร์ของปัตตานี

คือตำนานเมืองปัตตานี กล่าวถึงต้นราชวงศ์ของ ปัตตานี เป็นชาวมลายูที่เดินทางมาจากสุมาตรา ตำนานกล่าวถึงการตั้งหลักแหล่งของชุมชนบริเวณนี้ ว่า ก่อนที่ชาวมลายู จะอพยพตั้งหลักแหล่งบริเวณ ปัตตานีนั้น มีชาวสยามอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ในแง่ อิทธิพลของอาณาจักรของชาวสยามยุคก่อนหน้า ตำนานอธิบายไว้ว่า ขอบเขตของอำนาจรัฐสยาม “ดินแดนมลายูทั้งหมด คือถิ่นของชาวสยามเดิม จากนั้นชาวมลายูจากเกาะสุมาตราเดินทางไปตั้ง หลักแหล่งอาศัยตามริมฝั่งทะเล และสามารถมีอำนาจ ในหัวเมืองตอนใต้ เช่น สิงคโปร์ และมะละกา แต่ อำนาจของชาวมลายูยังไม่ครอบคลุมไปถึงตอนเหนือ ชาวสยามยังคงมีอำนาจในดินแดนตอนเหนือ เช่น ปะหัง เคดาห์ และกลันตัน ปัตตานี และหัวเมือง อื่น ๆ โดยมีศูนย์กลางที่เมืองนครศรีธรรมราช หรือ เมืองลิกอร์” (อิบรอฮิม ชุกรี, 2525, 12)

การปกครองเมืองปัตตานีปฐมวงศ์เริ่มต้นด้วย ราชายาศรีวังษาเป็นผู้สร้างเมืองมีการปกครองโดย สืบรัชทายาทในสมัยต่อมาสมัยราชายาอินทิดา (อินดรา) เริ่มมีการเผยแพร่ศาสนาอิสลามเข้ามาจากกลุ่มพ่อค้า และชนชั้นปกครอง มีการเปลี่ยนแปลงโดยราชาได้ จัดพิธีอภิเษกเป็นสุลต่าน ตามประเพณีอิสลาม ทรงพระนามสุลต่านมูฮัมหมัดซาด์ ด้านการปกครอง พระองค์ทรงมีมุขมนตรีดูแลราชการภายในและ ทำหน้าที่ราชทูตของเมือง ในประวัติศาสตร์ของเมือง ปัตตานีมีนัยที่พยายามอธิบายถึงความเป็นอิสระจาก การครอบครองในฐานะประเทศราชของอาณาจักร ของชาวสยามโดยเฉพาะการศึกษาหลักฐานของ ฝ่ายไทย ด้านข้อมูลพงศาวดารของอยุธยา พบว่า พระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ช่วงที่กล่าวถึงความ สัมพันธ์ ระหว่างอยุธยาและปัตตานี ตั้งแต่ในสมัย สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (พ.ศ. 1913 - 1930) (ค.ศ. 1370 - 1387) (กรมศิลปากร, 2507, 79 และ

กรมศิลปากร, 2505, 62) ซึ่งเป็นช่วงที่เมืองปัตตานีปกครอง ด้วยเจ้าเมืองที่ยังไม่ได้รับศาสนาอิสลาม ครั้งนั้นเมืองปัตตานีเป็นเมืองที่ให้ความช่วยเหลือกับอยุธยาในการสกัดกั้นอำนาจมะละกาในแหลมมลายู ทั้งนี้ เมืองปัตตานี ได้รับประโยชน์จากการให้ความร่วมมือกับอยุธยาในด้านการกำจัดคู่แข่งทางการค้าอย่างมะละกา จนกระทั่งกองทัพของโปรตุเกสสามารถยึดครองมะละกาสำเร็จ ทำให้เมืองปัตตานีปราศจากศัตรูทางการค้า และได้กลายเป็นแหล่งการค้าสำคัญแห่งหนึ่งทางตอนใต้ พ่อค้าต่างชาติทั้งตะวันตกและตะวันออกสนใจค้าขายกับแหล่งค้าขายที่เมืองท่าปัตตานี (Teeuw A. and David K. Wyatt, 1970, 7 - 8) โดยเฉพาะเหตุผลประการสำคัญเนื่องจากนโยบายผูกขาดการค้าของมะละกา ยุคนั้นยิ่งทำให้เมืองปัตตานีเป็นที่สนใจของกลุ่มพ่อค้าจนเมืองใกล้เคียงที่ทำการค้าขาย เช่น ปะหัง ยะโฮร์ กลันตันต่างมีท่าที่ที่ไม่พอใจ

ขณะเดียวกับที่เมืองปัตตานีเป็นเสมือนเมืองที่มีอิสระในการปกครองตนเอง ปลอดภัยจากการแทรกแซงจากทั้งกรุงศรีอยุธยา และมะละกา เพราะขณะนั้นทางกรุงศรีอยุธยาเองก็ประสบกับปัญหาใหญ่ขณะนั้นคือสงครามจากกองทัพของพม่า พงสาวดารของพม่าบันทึกว่าเมืองปัตตานีก่อนยกทัพไม่ขึ้นกับกรุงศรีอยุธยา เช่น เมื่อครั้งเหตุการณ์สมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ที่กล่าวถึงพระยาตานีศรีสุลต่าน (พ.ศ. 2106) (ค.ศ. 1563) ได้ยกทัพเรือห้าหมื่น 200 ลำ จากเมืองปัตตานีไปยังกรุงศรีอยุธยาท่าที่จะช่วยรบกับพม่า แต่กลับเป็นกบฏยกทัพเข้าไปในพระราชวัง จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเสด็จลงเรือหนีไปเกาะพรหมณ์ ครั้งนั้นขุนนางอยุธยาได้ยกพลขับไล่กองทัพเมืองปัตตานีจนแตกหนีไปในที่สุด (กรมศิลปากร, 2507, 62) กล่าวได้ว่า ในหลักฐานไทยกล่าวถึงเมืองปัตตานีในฐานะเมืองในพระราชอำนาจ

ของอยุธยาในลักษณะเมืองชายขอบ ขณะที่เมืองปัตตานีถือว่าเมืองปัตตานีเป็นเอกเทศทั้งการปกครอง การปกครอง อำนาจการค้า ซึ่งอยุธยาไม่สามารถควบคุมได้

ในด้านหลักฐานต่างประเทศมีความสอดคล้องกับหลักฐานของไทย เช่น บันทึกของพ่อค้ายุโรป “ปรากฏข้อความจาก Mandelslo's Travels ตอนหนึ่งกล่าวถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 17 อังกฤษตกลงใจที่จะเปิดการค้าขายกับไทยแทนที่เลือกมะริดหรือตะนาวศรี แต่กลับเลือกเมืองปัตตานีเป็นแหล่งทำการค้าขาย เพราะเมืองปัตตานีเป็นเมืองท่าริมฝั่งทะเลตะวันออกของแหลมมลายูเป็นเมืองเล็ก และขณะนั้นก็ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา เมืองนี้มีอาณาเขตทิศเหนือจดเมืองสงขลา ทิศตะวันตกจดเมืองไทรบุรี ทิศใต้จดเมืองกลันตัน และทิศตะวันออกจดอ่าวไทย มีการจัดเครื่องบรรณาการดอกไม้ทองส่งแก่กรุงศรีอยุธยาปีละครั้ง พร้อมด้วยผ้าไหมและผ้าสักหลาด” (“Mandelslo's Travels” อ้างใน กรมศิลปากร, ม.ป.ป., 14)

อย่างไรก็ตามการปกครองโดยระบบเจ้าเมืองซึ่งมีรายาเมืองปัตตานีสืบทอดอำนาจกันมาตั้งแต่ต้นราชวงศ์ของปัตตานี คือรายาศรีวังษานันยังคงมีอยู่ดังจะพบว่า ดำเนินเมืองและเอกสารต่างชาติก็กล่าวถึงเจ้าเมืองปัตตานีทั้งเจ้าเมืองที่เป็นรายา (ชาย) และรายา (นางพระยา) ปัตตานี โดยบางครั้งเมื่อเจ้าเมืองไม่มีโอกาสก็จะให้เจ้าหญิงผู้สืบเชื้อสายเป็นทายาทขึ้นครองเมืองในประวัติศาสตร์ของปัตตานีก็มีนางพระยาปกครองหลายองค์ เช่น รายา (นางพระยา) ฮีเยา รายาปิรู รายาง เป็นต้น ในยุคที่รายา (นางพระยา) ปัตตานีปกครองเมืองก็เป็นยุคที่มีความรุ่งเรืองทางการค้ากับต่างชาติ โดยเฉพาะในสมัยรายาปิรู เมืองปัตตานีได้พยายามป้องกันตนเองจากภัยภายนอก เช่น สงครามจากต่างชาติ และ

กองทัพจากกรุงศรีอยุธยาที่ต้องการควบคุมเมืองปัตตานีจนรายาสั่งให้มีการหล่อปืนใหญ่โดยอาศัยช่างชาวจีน และเมืองปัตตานีก็เป็นแหล่งค้าอาวุธปืนที่สำคัญแหล่งหนึ่งที่ทางกรุงศรีอยุธยาตลอดจนชาวต่างชาติให้ความสนใจเข้ามาซื้ออาวุธเพื่อใช้ในการสงคราม (ฮิรอนิม ชุกรี, 2525, 16-32)

กล่าวได้ว่าในด้านการปกครองของปัตตานีที่มีความเป็นอิสระในด้านการสืบทอดอำนาจของเจ้าเมืองปัตตานีอยู่ในเขตพื้นที่อันได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมมลายู ซึ่งทำให้ลักษณะการปกครองของปัตตานีเป็นรูปแบบการปกครองแบบกษัตริย์ของรัฐอิสลามนับแต่เมืองปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลงเป็นเมืองที่กษัตริย์และชาวเมืองส่วนใหญ่รับศาสนาอิสลาม การที่ปัตตานีอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางอำนาจอย่างกรุงศรีอยุธยาทำให้ปัตตานีเป็นเสมือนเมืองบริวารชายขอบของสยามที่ยากต่อการควบคุม ขณะเดียวกันทั้งกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานีในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นเมืองสำคัญทางการค้าของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ทำให้กรุงศรีอยุธยาพยายามควบคุมเมืองท่าตอนใต้อย่างปัตตานี เพื่อการขยายอำนาจทั้งทางการเมืองเพื่อควบคุมหัวเมืองมลายู อันจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองดั้งเดิมของเมืองปัตตานีซึ่งผู้ปกครองจะสืบทอดอำนาจจากสายตระกูลมีอำนาจสิทธิ์ขาดในด้านการปกครองเมืองปัตตานี โดยการแต่งตั้งเจ้าเมืองปราศจากการแทรกแซงของกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นลักษณะการปกครองดังกล่าวจึงเป็นจาริตที่ยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา

ประวัติศาสตร์ในช่วงสงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานี

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและประเทศญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะมีการค้าขายระหว่างกัน

ลดน้อยลง เกิดจากสาเหตุของนโยบายการปิดประเทศของประเทศญี่ปุ่น และสภาพปัญหาความขัดแย้งในการควบคุมเมืองปัตตานีของทางกรุงศรีอยุธยา

ญี่ปุ่นมีนโยบายปิดประเทศที่เกิดขึ้นช่วง พ.ศ. 2178 (ค.ศ. 1635) เริ่มมีการประกาศห้ามชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้าออกประเทศ และให้ชาวญี่ปุ่นยกเลิกการติดต่อค้าขายกับชาวต่างประเทศใน พ.ศ. 2182 (ค.ศ. 1639) ซึ่งญี่ปุ่นดำเนินนโยบายนี้จนถึง พ.ศ. 2396 (ค.ศ. 1853) ดังปรากฏรายงานเกี่ยวกับเรือสำเภาที่มาจากกรุงศรีอยุธยาและเมืองที่เป็นเมืองบริวารคือ เอกสารการค้าชุดโคเฮนไต และชุดกิโก โซเซส ว่าในช่วง พ.ศ. 2189 – 2217 (ค.ศ. 1646 - ค.ศ. 1674) กล่าวถึงการค้าระหว่างประเทศญี่ปุ่นและเมืองท่าสำคัญต่าง ๆ รวมทั้งกรุงศรีอยุธยา เมืองปัตตานีในระยะเวลากว่า 28 ปี มีจำนวนเรือจากเมืองต่าง ๆ ที่ไปยังญี่ปุ่นลดลง คือ เรือของกรุงศรีอยุธยามีเพียง 63 ลำ เรือเมืองปัตตานีมี 18 ลำเท่านั้น ส่วนเรือสำเภาจากเมืองต่าง ๆ คือ ละฮอร์ สงขลา มะละกา และเขมร ก็อยู่ในสภาพการค้าเช่นเดียวกัน (Kiichi, Gunshi, 2523, 20) นอกจากนี้ ชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ที่เคยเดินทางมาค้าขายยังเมืองท่าการค้าทั้งกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานีต่างก็ได้ทยอยกลับประเทศเพราะปัญหาการเมืองภายในของกรุงศรีอยุธยาเองที่มีนโยบายต้องการขับไล่ชาวญี่ปุ่นออกนอกราชอาณาจักรเนื่องจากชาวญี่ปุ่นมีส่วนเกี่ยวข้องกับกบฏในสมัยพระเจ้าทรงธรรม พ.ศ. 2155 (ค.ศ. 1612) (ศิลปากร, 2507, 167-168) และกรุงศรีอยุธยาเองก็ต้องการขจัดปัญหาดังกล่าวเรื่อยมา จนปลายสมัยรัชกาลสมเด็จพระเพทราชาที่พระองค์ทรงต้องการกำจัดอิทธิพลต่างชาติในอาณาจักรของพระองค์ และขณะนั้นสภาพปัญหาความขัดแย้งในการควบคุมเมืองปัตตานีของกรุงศรีอยุธยาปลายพุทธศตวรรษที่ 22 เกิดจากการแข่งขันทางการค้าและความอิสระใน

ด้านการจัดการปกครองภายในเมืองปัตตานีของรายาเมืองปัตตานี ทำให้ทางกรุงศรีอยุธยาต้องการควบคุมหัวเมืองแห่งนี้ยิ่งขึ้นช่วงระยะเวลาดังกล่าวจึงเป็นช่วงที่ทั้งสองฝ่ายเกิดการเผชิญหน้ากันจนเกิดเป็นสงคราม โดยทางกรุงศรีอยุธยาพยายามดำเนินนโยบายส่งกองทัพปราบปรามเมืองปัตตานีหลายคราว

สงครามระหว่างกรุงศรีอยุธยาและเมืองปัตตานีในบันทึกประวัติศาสตร์เกิดขึ้นในสมัยอยุธยาตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยอยุธยาถือว่าหัวเมืองตอนใต้รวมทั้งปัตตานีเป็นเมืองประเทศราชของอยุธยามาก่อนหน้านี้อยู่แล้ว นโยบายการค้าของปัตตานีเป็นอิสระและสภาพการปกครองที่เจ้าเมือง (รายา) มีอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ได้อย่างเด็ดขาด ทำให้อยุธยาเองต้องการควบคุมเมืองปัตตานี ขณะนั้นรายาอูฐู (ราชินีอูฐู) มีความสัมพันธ์อันดีกับเมืองปาหัง และยะโฮร์ โดยสายสัมพันธ์ทางเครือญาติกับเจ้าเมืองดังกล่าว ขณะนั้นเมืองปัตตานีได้เผชิญหน้ากับกองทัพจากอยุธยาใน พ.ศ. 2175 (ค.ศ. 1632) สงครามครั้งนี้อยุธยาอ้างถึงสาเหตุที่รายาไม่อ่อนน้อมต่อกรุงศรีอยุธยา และกษัตริย์กรุงศรีอยุธยาต้องการรักษาพระราชอำนาจพระองค์ในการปกครองเมืองปัตตานี แต่สงครามครั้งนี้กรุงศรีอยุธยาไม่สามารถเอาชนะเมืองปัตตานีได้ เพราะกองทัพอยุธยาไม่ได้รับความร่วมมือจากกองรบของฮอลันดาซึ่งทางอยุธยาเองเคยร้องขอความช่วยเหลือในการปราบปรามเมืองปัตตานีจากบริษัทการค้าฮอลันดาซึ่งขณะนั้นมีศูนย์กลางที่ปัตตาเวีย ต่อมาอยุธยาโจมตีครั้งที่สองอีกใน พ.ศ. 2177 (ค.ศ. 1634) แต่ก็ไม่สามารถเอาชนะได้อีก ในกรณีการทำสงครามของเมืองปัตตานีในการตอบโต้กรุงศรีอยุธยานั้นเมืองปัตตานีอ้างว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองไม่มีความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์

เพราะพระองค์อยู่ในฐานะผู้แย่งราชสมบัติ (Hall D.G.E., 1955, 301 - 302; Teeuw A. and David K. Wyatt, 1970, 293 - 297)

อย่างไรก็ดี หลังจากเหตุการณ์สงครามดังกล่าวแล้ว กรุงศรีอยุธยาก็ยังไม่ละเลยความพยายามที่จะพบว่าการควบคุมเมืองบริวารทางตอนใต้ของกรุงศรีอยุธยา ทำให้ต้องอาศัยนโยบายทำสงครามปราบปรามเมืองที่คิดจะแข็งเมืองหรือกบฏ กองทัพกรุงศรีอยุธยาในการปราบเมืองปัตตานีได้ให้กองทัพจากนครศรีธรรมราช ขณะนั้นมีขุนนางญี่ปุ่นคือ ยามาตะ นางามาซะ ร่วมทำสงครามกับทัพอยุธยาโจมตีปัตตานีแต่ไม่สำเร็จ ปัญหาการปราบเมืองปัตตานีที่ไม่สำเร็จทำให้กรุงศรีอยุธยาพยายามดึงอังกฤษเข้ามาถ่วงดุลอำนาจ โดยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ พระองค์ทรงได้เคยเสนอที่จะให้อังกฤษเข้ามามีอำนาจควบคุมเมืองปัตตานีเพื่อแลกกับความเป็นพันธมิตรระหว่างกรุงศรีอยุธยาและอังกฤษ ขณะเดียวกันพบว่าการค้ายุคนั้นโปรตุเกสได้เริ่มลดบทบาทลงด้วย อีกทั้ง ฮอลันดา อังกฤษ ฝรั่งเศสต่างก็เป็นชาติตะวันตกที่มีบทบาทในการค้าของภูมิภาคเอเชีย ทำให้อยุธยาต้องพึ่งพาอิทธิพลของต่างชาติ ดังกล่าวอยู่ด้วย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2543, 68) ในปลายสมัยอยุธยาอาณาจักรอยุธยาเองประสบปัญหาสงครามกับพม่า และท่าทีของเมืองปัตตานีเองที่ไม่ยอมสวามิภักดิ์ต่ออยุธยา จนกระทั่งสมัยธนบุรีฝายสยามได้พยายามควบคุมเมืองปัตตานีรวมทั้งหัวเมืองมลายูอื่น ๆ ทางตอนใต้ เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา โดยได้มีนโยบายให้เมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางเมืองบริวารของสยามดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ แต่อย่างไรก็ดี เมืองปัตตานีก็ยังมีความเป็นอิสระจากการควบคุมของสยามเพราะอำนาจของสยามทางตอนใต้ขณะนั้นมีไม่เพียงพอในการปราบปรามเมืองต่าง ๆ ที่ไม่ยอมอยู่ภายใต้การปกครอง (ศิลปากร, กรม, 2506, 120 - 121)

ต่อมาในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ 1 ครั้งนั้น พม่าได้ยกทัพมาเพื่อมุ่งหวังเอาชัยชนะให้ฝ่ายสยามเป็นเมืองขึ้น สงครามครั้งนี้พม่าได้ยกทัพมาถึงเมืองนครศรีธรรมราช ในส่วนของหัวเมืองไทยฝ่ายใต้และกองทัพอไทย ซึ่งขณะนั้นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทได้ยกมาตีหัวเมืองฝ่ายใต้ขณะนั้นซึ่งมีที่ท่าไม้ขึ้นกับสยามในปี พ.ศ. 2332 (ค.ศ. 1789) เมื่อตีเมืองปัตตานีได้แล้วจึงมีการแต่งตั้งเจ้าเมืองปัตตานีคือ ตวนกูระมีดิน (ซึ่งเป็นผู้มีเชื้อสายเจ้าเมืองที่เคยตั้งหลักแหล่งที่บันนังมาด) ให้เป็นเจ้าเมืองปัตตานีแทนสุลต่าน มุหะหมัดซึ่งเสียชีวิตในขณะสงคราม อย่างไรก็ตามปัตตานีพยายามตั้งตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับศูนย์กลางอำนาจที่กรุงเทพฯ มาโดยตลอด ดังจะเห็นได้จากบันทึกประวัติศาสตร์ในพงศาวดารปัตตานีในช่วงกบฏใน พ.ศ. 2331 ทำให้ทัพจากกรุงเทพฯ โจมตีเมืองปัตตานีและส่วนกลางได้แต่งตั้งผู้ปกครองในตำแหน่งเจ้าเมืองปัตตานีขึ้นใหม่ ขณะนั้นคือปลัดจนะ (ขวัญชัย) จนในสมัยรัชกาลที่ 2 ส่วนกลางใช้นโยบายแบ่งแยกและปกครองโดยแบ่งเมืองปัตตานีเป็น 7 เมือง ให้จัดการปกครองโดยขึ้นกับเมืองสงขลาขณะนั้น (ศิลปากร, กรม, 2506, 4 - 17)

จะเห็นได้ว่าการทำสงครามยึดครองเมืองปัตตานีดังกล่าว เกิดจากปัญหาในด้านการแข่งขันอิทธิพลทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและกรุงศรีอยุธยา เพราะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ทั้งสองเมืองต่างก็เป็นเมืองทำการค้าที่สำคัญในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นแหล่งการค้าที่ได้รับความสนใจจากพ่อค้าชาวตะวันออกและชาวตะวันตก ขณะเดียวกันปัตตานียังเป็นดินแดนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติคือแร่ธาตุ เครื่องเทศ ข้าว ดังนั้นการกำจัดคู่แข่งทางการค้าและการควบคุมทรัพยากรสำคัญจึงเป็นเหตุผลด้านเศรษฐกิจของการขยายอำนาจการยึดครองของอยุธยาเรื่อยมาจนสมัยต้นรัตนโกสินทร์

สรุป

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 มีความสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ที่มีมาก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 22 ดังปรากฏอิทธิพลทั้งด้านสังคม วัฒนธรรมและสภาพเศรษฐกิจ โดยเฉพาะความสัมพันธ์ที่เด่นชัดคือความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจการค้าทางทะเลที่มีความสำคัญขึ้นมาในราวพุทธศตวรรษที่ 22 เพราะเมืองปัตตานีมีสภาพเป็นเมืองทำการค้าที่มีความสำคัญในเอเชียอาคเนย์ที่เทียบเท่าเมืองท่ามะละกา บันทึกประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นกล่าวถึงความสำคัญของเมืองปัตตานีด้านเศรษฐกิจและการเป็นศูนย์กลางการเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางการค้าทั้งทางบกและทางทะเลของเมืองทำการค้าที่สามารถติดต่อค้าขายระหว่างกันได้ สินค้าที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยนที่สำคัญมีทั้งสินค้าเกษตร อาทิ สินค้าของป่าต่าง ๆ เครื่องถ้วยศิลปะแบบจีนและแบบตะวันตก รวมทั้งอาวุธประเภทปืนหล่อด้วยทองเหลือง เป็นต้น ระยะปลายพุทธศตวรรษที่ 22 การค้าระหว่างเมืองปัตตานีและญี่ปุ่นได้เริ่มเพิ่มความสัมพันธ์ลงเนื่องจากสาเหตุที่ญี่ปุ่นมีนโยบายปิดประเทศ และการลดบทบาทของเมืองท่าค้าขายของเมืองปัตตานีเองที่เกิดขึ้นพร้อมกับการขยายอิทธิพลของอาณาจักรอยุธยาทางตอนใต้จนถึงเมืองปัตตานี จึงทำให้ความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างเมืองปัตตานีและประเทศญี่ปุ่นค่อย ๆ เสื่อมบทบาทลงจนเข้าสู่สมัยของการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจของเมืองปัตตานีในเวลาต่อมา ●

References

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์. (2539). *อารยธรรมสมัยใหม่ - ปัจจุบัน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- คันธี คิธิ. แปลโดย ทวี ธีระวงศ์เสรี (2523). การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างเมืองปัตตานีกับญี่ปุ่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา. *วารสารประวัติศาสตร์* (มกราคม – เมษายน) หน้า 1 – 7.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2543) *อยุธยา: ประวัติศาสตร์และการเมือง*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ทวี ธีระวงศ์เสรี. (2523). *สัมพันธ์ภาพทางการเมืองระหว่างไทยกับญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช
- พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. (2547). *ประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ
- โยเนะโอะ, อิชิอิ และ โยชิคาว่า โทชิฮารุ. แปลโดย พลัพลุง คงชนะ และคณะ. (2530). *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). *อุ่ออารยธรรมแหลมทองคาบสมุทรไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน
- _____. (2547). *รัฐปัตตานีใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มติชน
- ศิลปากร, กรม. (2505). *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา*. พระนคร: โอเดียนสโตร์
- _____. (2506ก). *พงศาวดารเมืองปัตตานี ในประชุมพงศาวดารเล่มที่ 3 ภาคที่ 3 และภาค 4 ตอนต้น*. กรุงเทพฯ: ครูสภา
- _____. (2506ข). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ รัชกาลที่ 1 - 2*. กรุงเทพฯ: พิษณุคามการพิมพ์
- _____. (2507ก). *พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ*. พระนคร: คลังวิทยา
- _____. (2507ข). *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 20*. พระนคร: ศึกษาภัณฑ์พานิช
- _____. (ม.ป.ป.). *ประวัติศาสตร์สี่จังหวัดภาคใต้*. ยะลา: ศูนย์พัฒนาการศึกษา ภาคศึกษา 2
- สว่าง เลิศฤทธิ. (2531). *เมืองโบราณยะรัง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ฮิรอนิม ชุกรี. แปลโดย หะสัน หมัดหมาน. (2525). *ตำนานเมืองปัตตานี*. ปัตตานี: ศูนย์การศึกษาเกี่ยวกับภาคใต้
- Anderson, John. (1890). *English Intercourse with Siam*. Kegan Paul, Trener, Trubner & Co, Ltd. London.
- Hall, D.G.E. (1955). *A History of South East Asia*. New York: St Martin's Press.
- Hanayama, Shinsho. (1960). *A History of Japan*. Tokyo: Bukkyo Dendo Kyokai.
- Teeuw, A. and David K. Wyatt. (1970). *Hikayat Patani*. The Hague: Nijhoff.
- Wayne, A. Bougas. (1990). *Pattani in the Beginning of the 17th Century*. Archipel: [n.p.]